

ELORE (ISSN 1456-3010), vol. 20 – 1/2013.

Julkaisija: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry.

[http://www.elore.fi/arkisto/1_13/klinkmann.pdf]



DEBATT

MYTEN OM SPRÅK OCH KULTURELL LEGITIMITET

Sven-Erik Klinkmann

Vilka frågeställningar kan tänkas vara speciellt relevanta när man forskar om identitet, livsstil och kulturell smak hos en språkligt-etnisk minoritet som finlandssvenskarna? Riie Heikkilä har i sin doktorsavhandling *Bättre folk, bättre smak? Suomenruotsalaisten maku ja kulttuuripääoma* (2011), som bygger på Pierre Bourdieus och dennes teori om habitus, kulturellt kapital och distinktion, utgått ifrån antagandet att språket, det hon kallar modersmålet, utgör en viktig faktor vad gäller livsstil och kulturell smak i dagens Finland. Hur ser den finlandssvenska minoriteten ut om man tittar på den med hjälp av kvalitativ analys och inom ramen för livsstil och smak, frågar sig Heikkilä, och vidare: Vilka typer av skillnader i livsstil, smak och språklig identitet existerar det mellan olika finlandssvenskar och hur korrelerar dessa med socio-ekonomisk position, bostadsort och ålder? Hur kan minoritetstillhörigheten fungera som ett verktyg för kulturell distinktion och hur kan olika finlandssvenska grupper använda sig av detta verktyg?

En av de texter som ingår i avhandlingen, en text Heikkilä skrivit tillsammans med professor Keijo Rahkonen vid den institution vid Helsingfors universitet där hon disputerat (Heikkilä & Rahkonen 2011), bygger på en intervju hon gjort med en så kallad fokusgrupp bestående av sex svensk- och tvåspråkiga kvinnor i Helsingfors, en grupp som Rahkonen och Heikkilä beskriver som svåråtkomlig och exklusiv, dessutom karaktäriserad av en ”dubbel distinktion”, det vill säga gruppens medlemmar ser enligt författarna ner på inte enbart finskspråkiga oberoende av deras klassposition utan även på nästan vilken annan tänkbar grupp som helst. Denna fokusgrupp, som författarna kallar ”ladies of taste”, var enligt Heikkilä och Rahkonen överraskande villig att uttrycka sin avsmak för andra smaker och livsstilar och därmed också för andra klasser och/eller

sociala grupper. Författarna överraskades av hur effektivt distinktion enligt dem fungerar i något som de kallar för en gammal överklass och hur politiskt inkorrekt gruppens frispråkighet vad gäller sin kulturella överlägsenhet var.

Det jag i min text i *Elore* 2/2012 framför allt kritiserade var två punkter där jag fann att Heikkiläs avhandling samt Heikkiläs och Rahkonens text om damgruppen i Helsingfors inte svarade mot de krav på vetenskaplig stringens och akribi som man måste kunna kräva av forskare. Eftersom Heikkiläs och Rahkonens genmäle egentligen inte ens försöker svara på min kritik annat än att min kritik skulle utgöra "ett frontalangrepp" (mot vad?) ska jag upprepa kritiken och speciellt lyfta fram de två punkter där jag fann att texthelheten inte svarade mot de krav man bör ställa på vetenskaplig forskning:

1. Den felaktiga beskrivningen av damgruppen.
2. Det synnerligen problematiska antagandet att finlandssvenskhet fungerar som en utgångspunkt för distinktion vad gäller smak och kulturella preferenser.

Sammantagna leder nämligen dessa två problem i texten till att beskrivningen av finlandssvenskarna som grupp kommer få kraftig slagsida. Resultatet blir att de två felaktigheterna kommer att förstärka varandra så att de skapar en bild av finlandssvenskarna som en elitgrupp i det finländska samhället. Damgruppen i Helsingfors blir den *case in point*, den Arkimedeska punkt med vilken Heikkilä och Rahkonen kan rekonstruera myten om "svenska talande bättre folk", en myt som ingår redan i titeln på Heikkiläs avhandling – låt vara med ett av allt att döma retoriskt tillägg i form av ett frågetecken. Läser man hennes avhandling, i vilken texten om damgruppen i Helsingfors alltså ingår, blir svaret på titelns fråga ett entydigt ja: finlandssvenskarna både är och anser sig vara ett bättre folk i detta land. De är, för att citera avhandlingens abstract, en aning speciell minoritet, framför allt beroende på de omfattande språkliga rättigheter, garanterade av landets grundlag, som de har, och även på grund av det hon kallar "den allmänna bilden" av att finlandssvenskar representerar en mer legitim eller bättre livsstil och smak än finskspråkiga finnar. Uppfattningen stöds enligt abstractet av det faktum att de svenskspråkiga i jämförelse med språkmajoriteten har en bättre hälsa, bättre anställningar, högre inkomster och så vidare utgående ifrån en rad kvantitativa studier.

Enligt hennes undersökning struktureras den finlandssvenska kulturella smaken långt utgående ifrån finlandssvenskarnas samhällliga position, bosättningsort, ålder och motsvarande faktorer. Högt utbildade urbana finlandssvenskar använder sig ledigt av kultur ur både den finsk- och den svenskspråkiga kultursfären. De finlandssvenskar som bor på landsbygden och talar enbart svenska är däremot generellt mindre aktiva vad gäller kulturkonsumtion och konsumerar närmast svenskspråkig, ofta lokal kultur. Den svenskspråkiga medelklassen skiljer sig från gruppen finlandssvenskar som en helhet genom att understryka sin finlandssvenska identitet, sitt finlandssvenska kulturarv och vikten av att tala svenska och den gör detta genom att använda sig av den mytiska bilden av ett bättre folk. Ett centralt resultat undersökningen når fram till är att finlandssvenskarna kulturellt sett inte utgör någon enhetlig minoritet.

Slutsatserna vad gäller kulturell distinktion och smak i "ladies of taste"-fokusgruppen blir alltså att gruppen ifråga utmärks av en dubbel distinktion. Det är inte endast män-

niskor som talar finska som man inom gruppen ser ner på och föraktar oberoende av dessas klassposition, utan detsamma gäller nästan varje annan grupp, inklusive den klass gruppen själv tillhör. 'Vi som lever i centrum' eller 'vi som förstår att uppskatta det estetiska' är kraftfullare epitet än 'vi som talar svenska'. Inom ramen för tidigare undersökningar av finlandssvenskhet bekräftar detta enligt artikelförfattarna bilden av den finlandssvenska världen som allt annat än en enhet. Den består i stället av separata, ofta mycket exklusiva enklaver. Det som enligt forskarna är ännu viktigare är dock att enheten eller klassammanhållningen inom överklassen är baserad på en specifik smakkultur som uttrycks av dessa "ladies of taste", med sin förfinade estetisering av livsstilen. Vad som dessutom i hög grad förvånat de två forskarna är det faktum att gruppens medlemmar, i en nordisk välfärdsstat som Finland, inte drar sig för att visa upp sina känslor av kulturell överlägsenhet. Kontentan blir då att denna grupp kan ses som ett "case par excellence" vad gäller Bourdieus teori om distinktion.

I min genomgång av Heikkiläs och Rahkonens text visade jag att bilden av damgruppen i Helsingfors är felaktig på åtminstone två helt centrala punkter. För det första är gruppmedlemmarnas socioekonomiska positionering inte så överklassinriktad som författarna beskriver den som. För det andra är gruppens smakpreferenser inte så entydigt elitinriktade som Rahkonen och Heikkilä framställer dem som. Med hjälp av en rekonstruktion av gruppmedlemmarnas socio-ekonomiska positionering, inklusive habitusaspekter samt medlemmarnas förmögenhets- och inkomstmässiga situation, en information som jag fått från gruppens så kallade språkrör, visade jag att medlemmarna inte entydigt kan placeras in i en överklassposition. Att dessa grundläggande fakta om gruppens socio-ekonomiska position är felaktiga i artikeln gör att texten som helhet kommer att fungera som en förstärkare av myten om finlandssvenskarna som ett "bättre folk", med en bättre, mer legitim kultur och smak än den hos folkmajoriteten. Att gruppen utmärks av en "dubbel distinktion" gentemot dels språkmajoriteten, dels övriga medlemmar av språkminoriteten är en slutledning som vilar på mycket bräcklig grund. På liknande sätt kan man visa att fokusgrupper av olika slag utmärks av ett distinktions-tänkande, det vill säga av ett tänkande som lyfter fram det specifika och särpräglade i gruppen. I själva verket är detta ett starkt utmärkande drag i det senmoderna samhället. Se exempelvis Jean-Claude Kaufmann (2011):

The forced works of personal autonomy are exhausting for the modern individual. They produce very discriminating situations and new inequalities. Persons whose social position guarantees a certain recognition, and who belong to multiple and diverse networks, have the opportunity to play different faces of their identity. On the contrary, those who feel more advantaged in terms of defense, threatened by stigmatization or simply a loss of self-esteem, are doomed to retreat into cocoons of protection, which separate them from the rest of the world by granting them an answer, obvious and unique, in the questions of life. To lock oneself into significant totalities, which set the identity, is, undoubtedly, a religious belief. We have entered into the era of the irresistible rise of identity beliefs.

Vad gäller smakpreferenser var medlemmarna i fokusgruppen om inte allätare i sin kulturkonsumtion så betydligt mer diversifierade än den bild artikeln målar upp av gruppen som estetiskt och socialt snobbig och överklassinriktad.

Som jag skrev är Heikkiläs och Rahkonens presentation av damgruppen fylld av formuleringar som pekar ut gruppen som socialt, ekonomiskt, kulturellt och estetiskt ytterst exklusiv. Inte ens den gamla klichén om kindpussarna som ett utmärkande socialt tecken för överklassfinlandssvenskar saknas i uppräkningslistan av dylika exklusiva attribut och gester. "Distinktionen" i fråga prövade jag ge en alternativ tolkning jämfört med den Heikkilä och Rahkonen gjorde (som jag alltså visat är ohållbar), nämligen som en fråga om gruppens estetiserande livsstil, men knappast en livsstil av den typ som Heikkilä och Rahkonen gör den till med de olika exotiserande och marginaliserande grepp i text och forskarens positionering som utgör centrala delar i framställningen. Då kommer estetiseringstendensen att handla om en grupp, verksam inom konstsektorn och den kreativa branschen, vars medlemmar uttrycker en medveten strävan att intressera sig för frågor om form och färg, en estetisering av vardagen och vardagsmiljön på ett sätt som ingalunda är speciellt ovanligt i dagens samhälle, utan tvärtom i dag är en mycket stark trend i västvärlden (jfr Kaufmann ovan). En alternativ tolkning jag gjorde var att estetiseringsintresset inom gruppen kan ha en koppling till mer generella kulturella och traditionella livsvärden av den typ som etnologen Anna-Maria Åström (2007; 2010) diskuterat i sina översikter av borgerlig livsmiljö i Finland. Åström binder samman estetiseringstendenserna i sitt material med centrala moraliska faktorer som *thrift*, *order*, *durability*, *prudence*, *longterm circumspection* och *sincerity* (se Åström 2010, 56ff). Om damerna i gruppen de facto kan sägas tillhöra de borgerliga samhällsklasserna, i den mån man fortfarande kan tala om sådana, har jag inte närmare undersökt. Som en möjlig tolkningsmodell menade jag ändå att detta hade varit en problematik som artikelförfattarna kunde ha undersökt närmare. Men överväganden av det slaget saknas helt i Heikkiläs och Rahkonens text. Dess *modus operandi* ligger, så vitt jag kan se, tyvärr inte i något större intresse av att försöka förstå och analysera det finlandssvenska som en mångbottnad, komplex artikulation av en rad dilemman, men också med möjligheter i det finländska samhället i dag. Därmed kommer också texten att bryta mot en grundläggande princip som enligt historikern Rosemarie Fiebranz (2010) utmärker intersektionellt inriktad nordisk forskning, nämligen att ingen identitetsbildande kategori *a priori* ges ett företräde, utan att kategorierna blir betydelsebärande i sina specifika rumsliga och tidsliga sammanhang.

Vad gäller den andra centrala punkten i min kritik, den om tanken att modersmålet vore en viktig förklarande faktor vad gäller livsstil och kulturell smak i dagens Finland, riktade jag min kritik mot själva habitusteorin som jag menade att i den form den användes här kom att objektiviera och exotisera det som beskrevs som en finlandssvensk överklassgrupp, och vill jag tillägga, i förlängningen samtliga finlandssvenskar, detta eftersom fantasin om finlandssvenskarnas mer legitima kultur/kulturella överlägsenhet mer eller mindre medvetet kommer att projiceras på hela gruppen (även om, paradoxalt nog en finlandssvensk etnisk identitet enligt Heikkilä bara existerar i språket). Habitusteorin, så som den används här i en markerat rigid iscensättning innebär att den finlandssvenska överklassgruppen som Heikkiläs och Rahkonens text utger sig för att

undersöka kommer att objektivieras och exotiseras. Hur går detta till? Som jag skrev finns här ett problem i själva habituskonstruktionen. Den tillåter ingen som helst dynamik i iscensättningen. Gruppen betraktas som en både social och smakpreferensmässig enhet (där habituspreferenserna enligt teorin ska ha grundlagts redan i personernas barndom). De två viktigaste problem som då uppstår är för det första att all social rörlighet, både uppåt och eventuellt också neråt, utesluts ur analysen, och för det andra att habitus kommer att framstå som en "evig" konstruktion, besläktad med stereotyper, klichéer och brand. Utgående ifrån detta följer det tredje och kanske allvarligaste problemet: att gruppens olika röster och även gruppens egen kollektiva röst till sist blir nertystad och marginaliserad. Jag nämnde Floya Anthias' intersektionellt inriktade forskning (2005) som talar om en reduktionistisk modell som används för att förklara etnicitet och klass som ett fält av överensstämmelser mellan etniska positioner och klasspositioner hos enskilda aktörer. Svårigheten ligger, som hon säger, i att specificera hur mekanismerna som binder ihop dessa överensstämmelser egentligen fungerar.

Men för Heikkilä och Rahkonen finns det ingenting i min kritik som rubbar deras tro på det resultat de menar sig ha kommit fram till i sin forskning, detta som de i sin artikel beskriver som, "the unity or 'class cohesion' (---) of the upper class itself is based on a specific taste culture (---) as expressed by these 'ladies of taste' with their refined aestheticising of lifestyle." Att denna tanke kan handla om en projektion som författarna tillskriver den finlandssvenska minoriteten, är något som min kritik av avhandlingen och artikeln tydligen inte förmått författarna att reflektera över. Deras påpekande att det var en tillfällighet som gjorde att en finlandssvensk elitgrupp valdes ut och att en motsvarande finsk elitgrupp lika väl hade kunnat bli föremål för en analys framstår därmed som en taktisk undanmanöver. Dessutom stämmer påpekandet inte överens med Heikkiläs utgångspunkt att språket (i detta fall svenskan i Finland) ska ses som ett ankare för en mer legitim kultur.

REFERENSER:

- ANTHIAS, FLOYA 2005: Social Stratification and Social Inequality. Models of Intersectionality and Identity. – Devine, Fiona et al. (eds), *Rethinking class. Culture, identities and lifestyle*. London: Palgrave.
- FIEBRANZ, ROSEMARIE 2010: Lagårdar och lönearbete. Modernisering och skillnadsskapande i norrländsk skogsbygd vid 1900-talets mitt. – *Scandia. Tidskrift för historisk forskning*, 1/2010.
- HEIKKILÄ, RIIE 2011: *Bättre folk, bättre smak? Suomenruotsalaisten maku ja kulttuuripääoma*. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2011:5. Helsinki: Helsingin yliopisto, Sosiaalitieteiden laitos.
- HEIKKILÄ, RIIE & RAHKONEN, KEIJO 2011: 'It is not a Matter of Taste...' Cultural Capital and Taste among the Swedish-speaking Upper Class in Finland. – *European Societies* (13)1.
- KAUFMANN, JEAN-CLAUDE 2011: Identity and the New Nationalist pronouncements. – *International Review of Social Research*, Volume 1, Issue 2, June 2011

- [online]. <www.irsr.eu/issue02/01_Jck_p1-13.pdf> [5.4.2013.]
- KLINKMANN, SVEN-ERIK 2012: Forskning som förstärker stereotypisering: En kritisk diskussion om forskningsetik i Riie Heikkiläs avhandling *Bättre folk, bättre smak? Suomenruotsalaisten maku ja kulttuuripääoma*. – *Elore* (19) 2 [online]. <http://www.elore.fi/arkisto/2_12/klinkmann.pdf> [5.4.2013.]
- ÅSTRÖM, ANNA-MARIA 2007: In search of a bourgeois memory. Recollections of homes and households in Swedish speaking families in urban settings in the first half of the twentieth century. – Knuuttila, Maarit et al. (toim.), *Hei, muistatkos...? Pirjo Korkiakankaalle omistettu 60-vuotisjuhlakirja* 10.7.2007. Helsinki: Ethnos.
- ÅSTRÖM, ANNA-MARIA 2010: On Bourgeois Logic and the Consumer Society. – *Ethnologia Fennica* (vol. 37).

Filosofie doktor, docent Sven-Erik Klinkmann är forskningsledare för projektet ”Bitar av samma pussel? Intersektionella perspektiv på det svenska i Finland” som finansieras av Svenska litteratursällskapet i Finland.